



Užsieniečių deportavimas lėktuvais

*Ištrauka iš Tryliktosios bendrosios ataskaitos,
paskelbta 2003 m.*

27. Nuo pat savo veiklos pradžios CPT nagrinėjo asmenų, iš kurių laisvė atimta pagal užsieniečių teisinę padėtį reglamentuojančius įstatymus, laikymo sąlygas. Šis klausimas buvo pristatytas CPT Septintosios bendrosios ataskaitos 10 skyriuje (CPT/Inf (97), 24 - 36 punktai). Šioje ataskaitoje CPT nustatė tam tikras pagrindines jėgos ir suvaržymo priemonių taikymo taisykles ryšium su sulaikytų imigrantų deportavimo procedūromis.

28. Inspekcijos, kuriuose CPT dalyvavo po minėtos ataskaitos parengimo, leido išplėsti jo žinias apie egzistuojančią užsienio piliečių deportavimo lėktuvais praktiką. Šių inspekcijų metu CPT savo dėmesį skyrė procedūroms, kurios apima priverstinį išvykimą su palyda¹, ir suvaržymo priemonių naudojimą, ypač ryšium su deportuojamų asmenų mirtimi, ir skundus dėl žiauraus elgesio, apie kuriuos komisija buvo nekartą informuota. CPT neapsiriboja vien procedūrų, kurių yra laikomasi įsodinant atitinkamą asmenį į lėktuvą ir skrydžio metu, nagrinėjimu. Jis tikrino ir daugelį kitų aspektų, kaip antai: laisvės atėmimą iki deportavimo; sulaikyto migranto parengimą grįžti į pristatymo šalį; priemones, užtikrinančias reikiamą lydinčio personalo atranką ir mokymą; už deportavimo palydas atsakingo personalo elgesio vidaus ir išorės kontrolės sistemas; priemones taikomas po nesėkmingo bandymo deportuoti, ir t.t.

29. Kad galėtų atlikti detalų procedūrų ir priemonių, taikomų deportavimo operacijų metu, tyrimą, CPT gavo atitinkamų instrukcijų ir direktyvų kopijas. Be to, jis gavo ir daugelio kitų dokumentų kopijas (deportavimo operacijų statistinius duomenis, įsakymus dėl palydos organizavimo, pranešimus apie įvykius, ataskaitas apie procesinius veiksmus, medicininės pažymas ir t. t.) ir išnagrinėjo suvaržymo priemones, naudojamas deportavimo operacijų metu. Įvairiose šalyse CPT detalčiai apklausė asmenis, vadovaujančius deportavimo operacijas atliekantiems padaliniais, kalbėjosi su vietose sutiktais deportuojamais asmenimis, dalis kurių po nesėkmingo bandymo deportuoti buvo sugrąžinti atgal į laikymo vietą.

30. Po šių inspekcijų CPT parengė nemažai rekomendacijų ir atitinkamoms valstybėms pasiūlė jomis vadovautis. Siekdamas, kad šios rekomendacijos būtų kiek galint plačiau taikomos valstybėse dalyvėse, Komitetas nusprendė apjungti svarbiausius principus ir žemiau pateikti jų komentarus.

¹ Egzistuoja tendencija klasifikuoti deportavimo procedūras pagal daugelį faktorių, kaip antai: jėgos taikymą, naudojamų suvaržymo priemonių rūšį, deportuojamą asmenį lydinčių žmonių skaičių. Pavyzdžiui, vienoje pastaruoju metu aplankyto valstybių yra išskiriami išvykimai, kuriems nebuvo priešnamasi, priverstiniai išvykimai be palydos ir priverstiniai išvykimai su palyda. Apskritai labiausiai komplikotos buvo tos procedūros, kuriose buvo panaudota jėga, keletas suvaržymo priemonių ir didelis lydinčio iki deportuojamo asmens galutinės pristatymo šalies personalo skaičius.

Akivaizdu, kad žemiau pateiktą medžiagą reikia aiškinti atsižvelgiant į valstybės pareigą neišsiųsti asmens į šalį, jei yra svarių priežasčių manyti, kad joje egzistuoja reali grėsmė, kad tas asmuo bus kankinamas arba su juo bus netinkamai elgiamasi.

31. CPT pripažįsta, kad dažnai būna sunku įvykdyti nutartį dėl užsieniečio išsiuntimo iš šalies, jei šis yra pasiryžęs likti tos valstybės teritorijoje ir kad ši užduotis gali sukelti stresą. Be to, atsižvelgiant į CPT pastebėjimus įvairiose šalyse, o ypač išnagrinėjus daugybę deportavimo bylų, kuriose yra skundų dėl žiauraus elgesio, akivaizdu, kad deportuojant lėktuvais gali kilti didelis pavojus, kad bus panaudota prievarta ir pažeminimas. Šis pavojus gresia rengiantis išsiųsti užsieniečių ir paties skrydžio metu; jis susijęs su įvairių individualių prievartos priemonių/būdų naudojimu ir yra dar didesnis, kai šie metodai/būdai naudojami bendrai.

32. Iš pradžių būtina priminti, kad yra **visiškai nepriimtina, jei asmenims, kurių atžvilgiu priimta nutartis dėl išsiuntimo iš šalies, būtų grasinama fiziniu smurtu ir taip bandoma priversti juos įsėsti į transporto priemonę arba taip būtų baudžiama už tai, jog jie atsisako tai daryti**. CPT sveikina tai, kad aplankytose šalyse ši taisyklė atsispindi daugelyje atitinkamų instrukcijų. Pavyzdžiui, kai kuriose CPT išnagrinėtose instrukcijose draudžiama naudoti prievartos priemonės, skirtas bausti užsieniečius už pasipriešinimą, arba tas, kurios sukelia nebūtiną skausmą.

33. Neabejotina, kad vienas iš svarbiausių išsiuntimo operacijų metu kylančių klausimų yra lydinčio personalo naudojama jėga ir prievarta. CPT pripažįsta, kad siekiant išsiųsti užsieniečių, toks personalas kartais privalo naudoti jėgą ir prievartą; **tačiau jėgos ir prievartos panaudojimas neturėtų viršyti pagrįsto būtinumo ribų**. CPT sveikina tai, kad kai kuriose šalyse jėgos ir prievartos taikymas išsiuntimo operacijų metu yra smulkiai aprašytas atsižvelgiant į teisėtumo, proporcingumo ir reikalingumo principus.

34. Jėgos ir prievartos priemonių naudojimo klausimas iškyla, kai sulaikytas asmuo išvedamas iš kameros, kurioje jis buvo laikomas iki išsiuntimo (nesvarbu, ar ši kamera būtų oro uosto patalpose, specialioje laikymo vietoje, kalėjime ar policijos nuovadoje). Metodai, kuriuos lydintis personalas naudoja prieš asmenį, kurio atžvilgiu turi būti taikomos prievartos priemonės, kaip antai: antrankiai ar plastiko juostos, reikalauja ypatingo dėmesio. Daugeliu atvejų sulaikytasis turi pakankamai fizinių jėgų, kad galėtų smarkiai priešintis ir neleisti uždėti jam antrankius. Lydintis personalas paprastai besipriešinantį sulaikytąjį guldo ant grindų veidu žemyn, kad būtų patogiau uždėti antrankius. Kai tokioje padėtyje esantis žmogus bando priešintis, ypač kai palydos nariai savo svoriu užgula kai kurias jo kūno dalis (spaudžia krūtinės ląstą, įremia kelius į nugarą, fiksuoja kaklą), kyla pozicinės asfikcijos rizika².

Panašus pavojus atsiranda ir tada, kai į lėktuvo krėslą pasodintas išsiunčiamas asmuo priešinasi, o lydintis personalas naudodamas jėgą priverčia jį/ją pasilenkti, įkišti galvą tarp kelių ir todėl yra stipriai suspaudžiama jo krūtinės ląsta. Kai kuriose šalyse, kaip taisyklė, yra draudžiama jėga versti keleivio krėslė sėdinčius atitinkamus asmenis šitaip susilenkti pusiau. Šį judesių suvaržymo metodą leidžiama taikyti tik tuo atveju, jei tai yra būtina norint atlikti konkretų, trumpą numatytą veiksmą, pavyzdžiui, uždėti, patikrinti ar nuimti antrankius, ir tai gali trukti tik tiek laiko, kiek reikia šiam veiksmui atlikti.

² Žr. "Positional Asphyxia – staigi mirtis", US Department of Justice, June 1995, and the proceedings of the "Safer Restraint" Conference held in London in April 2002 under the aegis of the UK Police Complaints Authority (cf. www.pca.gov.uk).

CPT aiškiai nurodė, **kad reikėtų, kai tik įmanoma, vengti naudoti jėgą ir/arba prievartos priemones, galinčias sukelti pozicinę asfikciją, ir kad jų naudojimas ypatingomis aplinkybėmis turi atitikti rekomendacijas, kaip iki minimumo sumažinti atitinkamų asmenų sveikatai keliamą pavojų.**

35. CPT įdomu buvo pastebėti, kad kai kuriose šalyse galioja direktyvos, kuriose nurodoma, kad skrydžio metu suvaržymo priemonės turi būti nuimtos (kai lėktuvas pakyla į reikiamą aukštį). Jeigu išimties tvarka suvaržymo priemonės turi būti paliktos, nes išsiunčiamas asmuo ir toliau agresyviai elgiasi, lydinčiam personalui nurodyta uždengti užsieniečio galūnes apklotu (koks paprastai išduodamas keleiviams), kad paslėpti nuo keleivių suvaržymo priemones.

Kita vertus, tam tikros instrukcijos dėl sudėtingiausių išsiuntimo operacijų organizavimo, kokiomis, pavyzdžiui, dar neseniai buvo vadovaujamosi vienoje iš aplankytų valstybių, kai atitinkami asmenys dėl savo tariamo pavojingumo buvo verčiami naudoti sauskelnes ir viso skrydžio metu negalėjo naudotis tualetu, yra žeminančios.

36. Siekiant išvengti minėto pozicinės asfiksijos pavojaus, CPT nuolat rekomendavo **visiškai uždrausti priemonių, galinčių dalinai arba visiškai užkimšti kvėpavimo takus (nosį ir/arba burną), naudojimą.** Per pastaruosius dešimt metų įvairiose šalyse užfiksuoti rimti incidentai, atsitikę išsiuntimo metu, parodė, kad šių metodų taikymas (burną ir/arba nosį užklijuoti lipnia juosta, dėti ant veido pagalvę ar minkštą pirštinę, spausti veidą prie priekyje esančios sėdynės ir t. t.) kelia išsiunčiamiesiems asmenims didelį pavojų. CPT atkreipė valstybių dalyvių dėmesį į šių metodų keliamą pavojų dar 1997 metais parengtoje Septintojoje bendrojoje ataskaitoje. Jis pažymi, kad dabar ši praktika daugelyje valstybių yra griežtai draudžiama ir **ragina valstybes, dar neatsisakiusias tų priemonių, nedelsiant įvesti privalomas nuostatas šiuo klausimu.**

37. Svarbu, kad įvykus avarijai, kai lėktuvas vis dar ore, nekiltų kliūčių gelbėjant išsiunčiamą asmenį. Todėl būtina, kad **gavus lėktuvo įgulos įsakymą, būtų galima nedelsiant nuimti bet kurias priemones, varžančias išsiunčiamo asmens judesius.**

Be to, būtina atsižvelgti į pavojų, kurį sveikatai kelia taip vadinamas “ekonominės klasės sindromas”, kai asmenys lėktuve ilgą laiką negali pakilti iš savo vietos³.

38. Inspekcijų į kai kurias valstybes metu ypatingą CPT susirūpinimą sukėlė du dalykai. Pirma - išsiunčiamus asmenis lydintis personalas dėvėjo kaukes; antra - norėdamas sulaikytus migrantus išvesti iš kamerų ir nugabenti į lėktuvą, personalas naudojo raminančias ar dirginančias dujas.

CPT nuomone, **niekada negalima saugumo sumetimais pateisinti to, kad lydintis personalas išsiuntimo operacijų metu dėvi kaukes.** Ši praktika yra labai nepageidaujama, nes gavus skundą dėl netinkamo elgesio, sunku nustatyti kaltininką.

CPT taip pat griežtai pasisako prieš raminančių ar dirginančių dujų naudojimą, kai norint sulaikytus imigrantus perkelti iš kamerų į lėktuvą tenka suvaldyti tuos, kurie priešinasi. Tokių dujų naudojimas uždaroje erdvėje, kaip antai kameroje, kelia didelį pavojų sulaikytųjų asmenų ir atitinkamo personalo sveikatai. Reikėtų išmokyti personalą naudoti kitus suvaldymo metodus (pavyzdžiui, rankinio suvaldymo arba naudoti apsaugos priemones), kad palaužtų besipriešinantį imigrantą.

³ Žr. “Frequency and prevention of symptomless deep-vein thrombosis in long-haul flights: a randomised trial”, John Scurr et al, *The Lancet*, Vol. 357, 12 May 2001.

39. Kai kurie išsiuntimo operacijų metu įvykę incidentai parodė, kaip svarbu prieš įgyvendinant nutartį dėl imigrantų išsiuntimo leisti sulaikytiems praeiti medicinos apžiūrą. Ši atsargumo priemonė ypač svarbi tada, kai numatoma naudoti jėgą arba taikyti ypatingas priemones.

Visi asmenys, kurių išsiuntimo operacija buvo nesėkminga, taip pat turi praeiti medicinos apžiūrą nedelsiant po sugrįžimo į laisvės atėmimo vietą (policijos nuovadą, kalėjimą ar specialiai užsieniečiams skirtą laikymo vietą). Tuo būdu galima nustatyti, kokia atitinkamo asmens sveikata, ir, prireikus, parengti pažymą, patvirtinančią bet kokius sužalojimus. Tokios priemonės taip pat gali apsaugoti lydintį personalą nuo nepagrįstų skundų.

40. Daugelio inspekcijų metu CPT girdėjo skundų dėl sulaikytiems imigrantams daromų raminančių ar slopinančių vaistų injekcijų, kad jų išsiuntimas vyktų sklandžiai. Kita vertus, kai kuriose valstybėse buvo pastebėta, kad instrukcijose draudžiama prieš atitinkamų asmenų valią naudoti raminančius ar kitus vaistus, kurie padėtų minėtus asmenis lengviau valdyti. **CPT nuomone, asmenims, kurių atžvilgiu priimta nutartis dėl išsiuntimo iš šalies, vaistai gali būti skiriami tik remiantis gydytojo nurodymu atsižvelgiant į kiekvieną konkretų atvejį. Vaistai turėtų būti skiriami tik gavus atitinkamo asmens raštišką sutikimą, išskyrus ypatingus aiškiai ir griežtai apibrėžtus atvejus.**

41. **Prieš sulaikytų imigrantų išsiuntimo operaciją būtina imtis priemonių, kurios padėtų atitinkamiems asmenims organizuoti savo sugrįžimą, ypač ryšium su šeimėmis, darbo ir psichologinėmis problemomis.** Svarbu, kad sulaikyti imigrantai būtų iš anksto informuojami apie jų išsiuntimą ir galėtų psichologiškai susitaikyti su tuo, turėtų galimybę informuoti turinčius apie tai žinoti žmones ir susirinkti savo asmeninius daiktus. CPT pastebėjo, kad virš sulaikytų imigrantų, negavusių išankstinės informacijos apie savo išsiuntimo datą, nuolat tvyrantis priverstinio išsiuntimo pavojus gali kelti nerimą, kuris išsiuntimo metu sustiprėja ir gali virsti smurtinio susijaudinimo būseną. Dėl to CPT pažymėjo, kad kai kuriose jos aplangytose valstybėse prie padalinių, atsakingų už išsiuntimo operacijas, buvo įkurtos psichologinės socialinės tarnybos, kuriose dirbo psichologai ir socialiniai darbuotojai, atsakantys pirmiausia už sulaikytų imigrantų rengimą išsiuntimui (palaikant nuolatinį dialogą, kontaktus su šeima galutinės paskirties šalyje ir t. t.). Nereikia nė sakyti, kad **CPT sveikina šias iniciatyvas ir skatina to dar nepadariusias valstybes įkurti tokias tarnybas.**

42. Tai, kaip bus įgyvendinta išsiuntimo operacija, labai priklauso nuo personalo, skiriamo į palydą, savybių. Akivaizdu, **kad lydintį personalą reikia rinktis ypač kruopščiai, jis turi pereiti atitinkamą, specialų rengimą, kurio tikslas - iki minimumo sumažinti žiauraus elgesio riziką.** Tačiau aplangytose valstybėse dalyvėse situacija anaipol nebuvo tokia. Kita vertus, kai kuriose valstybėse buvo organizuojami specialūs mokymai (savaržymo metodai ir priemonės, stresų ir konfliktų valdymas ir kt.). Be to, teigiamą poveikį turėjo ir tam tikros vadybinės strategijos: į palydą drauge su privaloma rotacija skirti savanorius iš personalo (kad išvengti profesinio išsekimo sindromo ir su rutina susijusių pavojų bei užtikrinti, kad atitinkamas personalas per daug emociškai nereaguotų į operacijas, kuriose jie dalyvauja) ir, personalui pageidaujant, teikti specializuotą psichologinę pagalbą.

43. **Negalima pervertinti vidaus ir išorės stebėjimo sistemų įrengimo svarbos tokioje „jautrioje“ veikloje, kaip išsiuntimo operacijos.** CPT pastebėjo, kad daugelyje valstybių specialios kontrolės sistemos buvo įvestos, deja, tik po labai rimtų incidentų, pavyzdžiui, po išsiunčiamo asmens mirties.

44. **Išsiuntimo operacijos turi būti kruopščiai dokumentuojamos. Pagrindinis reikalavimas yra užvesti išsamią bylą ir pildyti išsiuntimo protokolą, kuriame registruojamos visos atitinkamų padalinių atliekamos operacijos.** Ypatingą dėmesį reikia skirti informacijai apie nesėkmingus išsiuntimo bandymus; ypač sistemingai turi būti registruojamos priežastys, dėl kurių išsiuntimo operacijos buvo nutrauktos (sprendimą priima lydinčioji komanda, gavusi vadovybės įsakymą; atsisako lėktuvo kapitonas; įnirtingai priešinasi išsiunčiamas asmuo; gautas prašymas suteikti prieglobstį). Taip pat turi būti registruojama informacija apie visus incidentus ir suvaržymo priemonių (antrankiai; kulkšnių surakinimas; kelių surakinimas; savigynos priemonių taikymas; išsiunčiamo asmens įnešimas į lėktuvą ir kt.) naudojimo atvejus.

Galima numatyti ir kitas, pavyzdžiui, vaizdo ir garso priemones. Jos naudojamos kai kuriose aplankytose valstybėse ypač tada, kai yra tikimybė, kad išsiuntimo metu gali kilti problemų. Be to, stebėjimo kameras galima įrengti įvairiose vietose (į kameras vedančiuose koridoriuose, kelyje, kuriuo palyda ir išsiunčiami asmenys eina prie transporto priemonės, naudojamos pervežti imigrantus į lėktuvą ir t. t.).

45. **Naudinga, kai kiekvieną išsiuntimo operaciją, kurios metu gali kilti problemų, kontroliuoja kompetentingas padalinio vadovas, galintis bet kuriuo momentu operaciją nutraukti.** Kai kuriose inspektuotose valstybėse CPT nustatė, kad rengiantis išsiuntimui ir įlaipinimo metu vidaus policijos priežiūros institucijos atliko netikėtus patikrinimus. Be to, deja retais atvejais, priežiūros institucijos nariai inkognito įlipdavo į lėktuvą ir stebėdavo išsiunčiamą asmenį ir jo palydą iki atvykimo į paskyrimo vietą. CPTbelieka tik sveikinti šias iniciatyvas, kurios šiuolaikinėje Europoje yra pakankamai retas reiškinys.

Galiausiai CPT nori pabrėžti vaidmenį, kurį turėtų atlikti valstybės ir tarptautinės išorės priežiūros institucijos (įskaitant teismines) užkertant kelią žiauriam elgesiui išsiuntimo operacijų metu. Šios institucijos turėtų atidžiai stebėti viską, kas vyksta šioje srityje, o ypač tai, kas susiję su jėgos ir suvaržymo priemonių naudojimu ir lėktuvais išsiunčiamų asmenų pagrindinių žmogaus teisių apsauga.